

תפקיד הרב בעת חירום בקהילה*

המאמר מוקדש בהערכה לאחיי ורעי, רבני גוש קטיף בצד רבני קהילות רבות שספגו התקפות טרור רצחניות. הנהגתם האמונית ועוצמתם הרוחנית נוכח מצבים בלתי אפשריים הם אות ומופת למנהיגות רוחנית ראויה שטרם למדנו להעריכה.

מצבי חירום מתמשכים מציבים אתגר גדול ומורכב בפני מנהיגות רבנית וחינוכית. רבני קהילות וכן ראשי מוסדות חינוך מוצאים עצמם לעתים במצב שבו הם נדרשים לתת תשובות והנחיות במצבי לחץ גדולים, עת הקהילה כולה ניצבת בפני אסון. בשנים האחרונות נאלצו רבנים ומחנכים רבים להתמודד עם מצבי חירום מורכבים ומתמשכים¹. בשנים אלו נצבר ידע רב בדבר דרכי הפעלה נאותות של מערכות חירום המטפלות בצד הפיסי ובצד הלוגיסטי. אף נצבר ידע רב בתחום המקצועי הנפשי. אך מעט ידע שיטתי רוכז בעבור המנהיגות הרוחנית של הקהילה או של בית הספר. אנו מאמינים שיש תפקיד רב משמעות לרב בעת מצבי חירום; ביכולתו לסייע לחברי קהילתו לעבור בשלום את מצב החירום, ואף להעצים את עולמם הרוחני מתוך התמודדות רוחנית בריאה עם האסון. לעתים, תפקודו של הרב בעת מצבי חירום אף מעצים את מעמדו ואת מעמד התורה בעיני הקהילה. מאידך, רב או ראש מוסד חינוכי אשר חלילה לא יתפקדו כראוי, עלולים להביא לתוצאות הפוכות.

במלאות שנתיים לגירוש, אשר הציב את רבני קהילות המגורשות בפני מצבים בלתי אפשריים מתמשכים, אנו מבקשים להציע ריכוז של חלק מהלקחים שעלו בעת עבודה רוחנית-חינוכית עם הקהילות ובני הנוער. הלקחים התבררו מההתמודדות הרוחנית עם חרדות הגירוש (לפניו) ועם תוצאותיו, בצד לקחים שעלו מההתמודדות של המנהיגות הרוחנית עם אירועי טרור רבים שפקדו אותנו בשנים האחרונות. בשנים אלו זכיתי לעבוד יחד או לצד עשרות רבני קהילות שונים, ורבות למדנו כיצד, מתוך המצב המורכב, ניתן לתת מענה רוחני רחב לקהילה, משפחותיה וצעיריה.

את מצבי החירום ניתן למיין לסוגים שונים. לעתים מדובר באסון של יחיד. אסון זה אמנם פוקד לכאורה רק משפחה אחת, אך הקהילתיות החזקה יוצרת גלי הדף המשפיעים על הקהילה כולה (ובמקרה של בית ספר, על המורים והתלמידים כאחד). מאידך, לעתים מדובר באירוע רחב הפוגע בקהילה שלמה. למשל: פיגוע שבו נפגעת קבוצה רחבה של חברי הקהילה, בין אם הפיגוע התרחש בתוך שטח הקהילה ובין מחוץ לשטחה. יש ומצב החירום נוצר באופן פתאומי ויש שקיימת ידיעה מראש על היתכנותה. יש שמדובר באירוע חד פעמי, ויש הנמצאים במצב של חירום מתמשך. גירושם של תושבי גוש קטיף וצפון השומרון מהווה שיא של פגיעה קהילתית,

* תודתי למרים שפירא, מנהלת מהו"ת, אשר עיינה בטיטות המאמר והאירה על תכניו.

1. כגון: מלחמת הטרור, בן קהילה שנהרג בפיגוע, הגירוש על כל השלכותיו וכן מצבי חירום 'רגילים' כגון תאונת דרכים פתאומית, בן יישוב שנהרג בעת שירותו הצבאי, חבר קהילה שנפטר ממחלה קשה וכדומה.

היות ובו זמנית נפגעו כל משפחות היישוב, דבר שהוא שונה מאוד ממצב שבו משפחה אחת נפגעת ושאר הקהילה יכולה להתגייס לעזרתה. זאת ועוד, בפיגוע 'רגיל', למרות האסון שפקד את היחיד, שאר בני משפחתו נותרים בביתם המוכר, במקומות עבודתם וכו'. כאמור, הרבה ידע וניסיון הצטבר בשנים האחרונות בדבר תפקידה של המנהיגות הרוחנית בעת אסון בקהילה. כמי שזכה לעבוד בתחומים אלו עם או ליד רבנים בעשרות קהילות בשנים האחרונות ובו זמנית עם אנשי מקצוע מתחומי בריאות הנפש, אנסה לשרטט כאן חלק מתפקידיו האפשריים של הרב בעת מצב חירום בקהילה.

א. הערות מקדימות

1. קהל הקוראים הוא מגוון מבחינת ניסיונו בתחום זה. ממילא, חלק מהדברים יהיו חדשים ואילו אחרים יהיו לקורא מוכרים וישמשו רק כריכוז של דברים ידועים.
2. לעתים נביא דוגמא של מנהיגות רוחנית שפעלה בצורה שאולי ראוי לשנותה. יש לזכור שמקרים אלו הם חריגים, ואילו לב המאמר נגזר מעבודתם הרגילה והחכמה של מרבית הרבנים שאתם זכיתי לעבוד.
3. בכדי להקל על הקורא לא ליוונו כל משפט בביטויים כנים של 'חס וחלילה', 'יהיה לא תהיה' וכו'. תפילתנו לפני הקב"ה שנדע רק ימים של שמחה ובריאות.
4. חלק מהדברים שייאמרו קשורים לדברים שביכולתו של הרב לעשות, ואילו אחרים לדברים שהרב יכול לעודד את הקהילה לעשות.
5. מאמר זה לא יעסוק בצדדים הלכתיים, אלא יתמקד בצדדים קהילתיים/רגשיים של מצבי חירום.

ב. גישות רצויות

1. "דאגה בלב איש - ישחנה": לעתים קיימת תחושה שדיבור על מה שקורה הוא ביטוי לחולשה. אך הניסיון מראה אחרת. דווקא המנהיג החלש אוסר על תושביו לדבר, שמא יאמרו דברים 'אסורים' או 'מלחיצים'. בפועל, יש חשיבות גדולה במתן אפשרות לאנשים או לנוער לדבר בקבוצות. הדיבור מאפשר אוורור, ונותן הזדמנות להבין מה מציק לתושבים. זאת כנקודת מוצא בכדי לתכנן את המשך ההתמודדות הרוחנית. השיח הקהילתי/קבוצתי אינו חייב להיות מחליש; הוא מאפשר לתושב המשתתף לראות שאף לאחרים קשה (עם עצמם או עם ילדיהם) ולהסיק שהמתרחש אצלו אינו סימן לדאגה. הדיון הפתוח מאפשר לתושב לשמוע מה מסייע לחבר אחר להתמודד, כולל אמירות רוחניות מחזקות. רצוי להתייעץ עם איש מקצוע בדבר הדרך שבה כדאי לבנות את השיח, וכיצד לסיימו בצורה מחזקת. לעתים, עדיף שאיש מקצוע ינחה את השיחה בעצמו והרב ייטול חלק כמשתתף².
2. פעמים רבות הנחיתי שיח כזה שבו הרב בחר להתיישב כאחד התושבים. בכל המקרים מבנה השיחה תואם אתו מראש. הוא דיבר אחרון, העניק לגיטימיות לרגשות התושבים ושיבחם על נכונותם לשתף את האחרים. רק לאחר מכן הוא הציע לא 'לקדש' את הרגשות הנוכחיים אלא להיבנות מהם. את דבריו סיים במבט רוחני מרומם על המציאות. מבנה זה שיחרר את הרב מתפקיד המנחה, אפשר לו לשמוע היכן הקהילה 'נמצאת' ולדבר אחרון תוך התייחסות לכל הנאמר, תוך ניסיון לרומם את המבט ביחס לאתגרי השעה. בקהילות אחרות, היו רבנים שהעדיפו לשבת ולשמוע, מבלי להגיב כלל. את דבריהם ביחס לתחושות ולרגשות הם אמרו בשיעור למחרת. אף כאן הקפידו הרבנים שדבריהם בשיעור לא ייתפסו כביקורת על תחושות התושבים אלא כרצון להיבנות רוחנית לאורם.

2. **לא כל שאלה מחייבת תשובה מיידי:** פעם חשבנו שתפקידנו להיות 'כספומטים' של תשובות רוחניות. התבגרנו ולמדנו שלא חייבים להגיב מיידי על כל אמירה המביעה כאב ותסכול. יכולת הרב 'להכיל' את הכאב ואת השאלה היא בעלת חשיבות רבה. אין צורך 'לירות' מייד תשובה לכל תהייה, וניתן לעתים רק לחבק ולתמוך תוך הבטחת התייחסות רוחנית בהזדמנות אחרת. אף מותר לומר 'איני יודע' על שאלה רוחנית, ולחזור כעבור זמן ולשתף בדברים שחשבת עליהם בעקבות השאלה. לעתים, דבריו של התושב אינם שאלה אלא זעקה וכל שהוא מבקש וצריך כעת הוא הזדהות ותמיכה³.

3. **ריבוי ערוצים:** בעת חירום מתנהלת המנהיגות באופן טבעי תוך איזון בין שני ערוצי קיום: רציפות של שגרה והתמודדות מעשית וישירה עם מצב החירום. נדגים בדוגמה פשוטה במשפחה: אם אחד ההורים מאושפז בבי"ח, מנסה ההורה השני לאזן בין שני הערוצים. מחד, לשמור על רציפות משפחתית רגילה: ביי"ס ושיעורי בית, מקלחות וארוחת ערב. אך בו זמנית הוא משתף את הילדים בערוץ השני, של התמודדות ממשית. זאת על ידי נסיעה לביה"ח לביקור או באמצעות הכנת ציורים לחולה. לעתים נדרשים לאזן בין צורכי שני הערוצים. "האם לצרף אלי את הילדים לביקור בבית החולים, תוך ויתור על ארוחת ערב מסודרת והסתפקות בפיצה בדרך? אך גם אתמול עשינו כן, והם מתחילים לצאת מהמסגרת". העיקרון המנחה הוא למצוא את האיזון. לא לשבש את רציפות השגרה לחלוטין, היות והיא עצמה נותנת יציבות. מאידך, לא להדחיק את מצב החירום, אלא לאפשר לילדים לקבל מידע אמין וליטול חלק מעשי בהתמודדות. אותם שיקולים ניצבים גם בפני ראש ישיבה: "האם לבטל לימודים בכדי לצאת להפגנה? אך זו ההפגנה השלישית השבוע!". על איזון דומה בין שני הערוצים מומלץ גם לרב היישוב לשמור: לשקול מתי קוראים לתושבים לשבש את חייהם, אפילו למען עצרת תפילה, ומתי מאפשרים להם לינוק כוחות דווקא מהמשך השגרה.

עד כאן לא חידשנו הרבה בסעיף זה. אך אנו מבקשים לטעון שהתנהלות קהילתית בריאה מחייבת איזון בין **שלושה** ערוצים (ולא רק שניים). ערוץ השגרה בצד ערוץ המאבק, אך גם ערוץ שלישי: ערוץ **ההתבוננות**⁴. ערוץ ההתבוננות מאפשר התכנסות לשם שיחה ושיתוף במחשבות ורגשות, וכן לשם שיעור או דיון במצב. התחושה הטבעית של הממונים על שני הערוצים האחרים היא שהקדשת זמן לערוץ ההתבוננות על מצבנו הוא "בזבוז זמן". אך האמת אחרת; היכולת להחליף דעות יחד, להבין מה קשה לנו וכיצד ניתן לגייס כוחות מתוך מבט אמוני על המציאות, היא המאפשרת לנו לרוץ למרחקים ארוכים בעת החזקת השגרה והמשך המאבק כאחד.

בדור של יוצאי השואה ומקימי המדינה, חשבו רבים שדיבור הוא חולשה ושראוי לגדל את הילדים בשתיקה והתעלמות מנושאים רגישים. מזמן למדנו שההפך הוא הנכון. דיבור מסייע לי לארגן את מחשבותיי, להכיל את המציאות המורכבת ולפתח מבט אמוני בכדי להתמודד עם המצב. אך בפועל, דווקא במצבי משבר יש השוכחים את חכמת הדיבור ו'בורחים' חזרה לתבנית המחממת של השתיקה הגורפת.

זאת ועוד: רבים נוקטים בפעולות דתיות מבורכות. הכול רצוי, הן בעבור התושבים ולבטח כלפי

3. פעמים רבות ישבתי עם אבלים בעת שהם אמרו דברים קשים. במקרים שבהם בחרתי רק להקשיב ולתת תמיכה, חפצתי לשוב למחרת בכדי לראות איך ממשכים מתוך הדברים הקשים. כמעט תמיד מצאתי למחרת שהאנשים בעצמם 'החליפו מנגינה' ושהזמן שחלף, בצד ההזדמנות שניתנה להם להשמיע את כאבם, סייעו ויצרו ריפוי ראשוני.

4. שלושת הערוצים הללו הם ראשי התיבות של המילה 'משברי' - מעשים, שגרה, בירור רוחני.

שמיא. אך טועה החושב שאלו הם תחליף לדיבור גלוי על המצב ולהצעות כיצד לגייס כוחות להמשך עשייה מתוך מבט של תורה. השיח הקבוצתי מאפשר עיבוד מחשבות ותחושות וצמיחה מתוכן במקום ניסיון מוטעה להדחיקן.

4. **שיתוף פעולה עם אנשי מקצוע:** לאדם חולה במחלה רצינית, יש צורך להתייעצות עם הרב, אך לא כתחליף לידע המקצועי של רופא. הטוב ביותר הוא שהרב והרופא יעמדו בקשר, וכך יעשה כל אחד את חלקו ותפקידו תוך הבנת התמונה הכוללת. עיקרון זה, הפשוט כל כך בתחום הרפואה הפיסית, הוא משום מה עדיין נתון במחלוקת בתחום הנפשי. עברו הימים שבהם שכל הרבנים הם מומחים לבעיות נפשיות במצבי חירום קיצוניים, כשם שעברו הימים שבהם חשבנו שכל אנשי בריאות הנפש יונקים מעבודה זרה ובאים לנפץ את ערכי התורה. קם בתוכנו דור שלם של אנשי מקצוע שיראתם קודמת לחכמתם, ואשר מבינים היטב את תפקיד הרב וחיוניותו.⁵

התייעצות עם איש מקצוע מתאים יכול לסייע רבות לרב בעת התמודדות עם אסון. עצותיו עשויות לסייע לרב להעצים את השפעתו, למקד את פועלו ולמזער נזקים רוחניים העלולים להתרחש בשולי הקהילה. היכולת לקבל חכמה ממי שאמרה עשויה לסייע לרב במגוון תחומים. יש רבנים העומדים לתת שיעור מרכזי לקהילה (או לתלמידים) לאחר אסון או בעת מצב חירום מתמשך. הרב יקדיש את דבריו למסרים הרוחניים שהוא מבקש להעלות מתוך תורתו. אך התייעצות עם איש מקצוע עשויה לסייע לו לשלב בדרשתו מסרים רגשיים ממוקדים שהציבור זקוק להם. במצב זה הרב מתייעץ מבעוד מועד עם איש המקצוע, ולאחר מכן בוחר מתוך שיקול דעתו את התכנים שאותם ירצה לשלב בשיחתו, ואשר אותם יאמר מתוך מבט של קודש. בדומה, יש רבנים המקיימים מעת לעת התייעצות עקרונית עם איש מקצוע המכיר את הקהילה המתמודדת עם משבר חד פעמי או מתמשך. איש המקצוע מסייע לרב לגבש תמונה כוללת של הקשיים הניצבים בפני קהילתו, ומעניק לו מבט מקצועי חשוב על דברים היכולים לסייע לו להעצים את תפקודו הקהילתי בעת הזו. מניסיוני אוכל להעיד, שרבים הם הרבנים הבכירים אשר אינם מהססים לפנות ולבקש לשמוע מבט חינוכי עקרוני על מצב קהילתי מורכב. הפונים אינם חשים שפנייתם מבטאת חולשה אלא להפך. הם מקשיבים בקשב רב, שואלים שאלות טובות, ובסוף בוחרים אילו המלצות לאמץ וכיצד לגבש את עמדתם.⁶

5. **צח"י וצל"ח:** צח"י (יצוות חירום ישובי) פועל כיום ברוב היישובים הקהילתיים. צל"ח (יצוות לשעת חירום) הוא כינוי למסגרת זהה הפועלת במרבית בתי הספר. שניהם מהווים צוות

5. למען הסר ספק, קם גם דור שלם של אנשי מקצוע יראי שמים, שאינם אנשי שמאל בתחפושת המשתמשים בכיסאם בכדי להחליש אותנו למען נותר על עמדותינו. אמירות אלו, שאותן אני זוכה לשמוע מעת לעת, אינן אלא לשון הרע צרוף, שאף מזיקים לחברי קהילה אשר חלקם אולי זקוקים לסעד מקצועי. רבים מאנשי המקצוע, ובוודאי אני, שאינם באים על מנת לחזק, תוך שותפות מלאה במטרות הרוחניות של כל אומר חיינו. אגב, יש גם אנשי מקצוע שאמנם עולמם הרוחני שונה, אולם הם רוצים לעזור לאדם תוך התאמה לאורח חייו ואמונותיו, וכלל אין להם מגמות פוליטיות או ירוחניות!

6. כבר יצא לי לשוחח עם רבנים שונים, אשר נימקו את רתיעתם מהתייעצות עם איש מקצוע בכך שבעבר הם פגשו איש בריאות הנפש לא מוצלח. אכן, לעתים תעודה אינה מעידה על היכולת. אך החכם לא יפסול בגלל זה ציבור שלם, אשר יש בתוכו רבים היכולים לסייע לו בעצה מקצועית טובה.

המוקם מראש ואשר זוכה להכשרה מקצועית שנועדה ללמדו כיצד לסייע לקהילה או לבית הספר בעת חירום?⁷ תפקיד הצוות יהיה לזהות את צורכי הקהילה בעת מצב חירום ולנהל את האירוע מבחינה חברתית, רגשית ואנושית. צח"י מרכז את הסיוע למשפחה הנפגעת, אך גם בוחר את צורכי הקהילה כולה. הוא מוציא דפי מידע (בתחילה בתדירות של פעם ביום) או הודעות ס.מ.ס. שקילות. הוא שממפה את קבוצות התושבים שתתכנסנה לשיחות (לעתים עם מנחה חיצוני) והוא עוקב לראות שאין קבוצות או בודדים שנשכחו מאחור. היעדר צוות כזה מאפשר הפצת מידע לא אמין והיסטרי, מביא לכך שעשרה אנשים מטפלים באותה משפחה בעת שמשפחה נצרכת אחרת מוזנחת ולעוד תקלות רבות מספור. צוות מיומן מקטין מאוד את הנזק הרוחני והרגשי שאירוע טראומתי יכול ליצור, ואף הופך אותו להזדמנות של צמיחת הקהילה כולה.⁸ צוות צח"י לא יצליח לעשות את תפקידו בצורה ראויה מבלי שרב הקהילה יהיה חבר קבוע בתוכו. תרומתו של הרב ומבטו הרוחני עשויים להיות מכריעים. זאת במקביל למבט רחב על המתרחש שהרב ירכוש ע"י השתתפות והקשבה לדיוני הצוות.

7. אמנם ביישובים יש 'מוכירות', אך אסור לטעות ולחשוב שהיא תנהל אירועי חירום. יש צורך בצוות מקצועי המורכב מחברי הקהילה, אשר נבחרו לפי כישוריהם ואף עברו הכשרה מקצועית מסודרת בנושא. בעת חירום מתמשך המזכיר והמוזכרות יעבדו בשיתוף צח"י. אף יתכן שיהיו בהם חברים משותפים. אך המזכיר ימשיך לנהל את חיי היומיום, ואילו צח"י והרב יתמקדו בזיהוי הצרכים הקהילתיים הייחודיים שמצב החירום מעורר.

8. שתי דוגמאות קצרות:

א. ביישוב קהילתי קטן נהרג בוגר בעת שירותו הצבאי. הדבר השפיע על הקהילה כולה, אשר נכנסה לאבל עמוק. בין השאר יזם הרב, בתיאום עם צח"י, שיחה ושיעור למבוגרים, שיחה לנוער ושיחות עם קבוצות הילדים (בעיקר אלו שבהן היו אחים או אחיות של הבוגר שנהרג). בישיבה עם צח"י ובבדיקת המיפוי גילינו שישנן קבוצה שלמה, שהיא הכי חשובה. הכוונה לבני גילו של החייל שנפל, אשר היו פזורים בשירות לאומי, בצבא וכו'. מדובר בחברי ילדות אשר גדלו יחד וקיבלו את ההודעה הקשה עת היו רחוקים וללא תמיכה. קבוצה זו לא כונסה, כיוון שלא התאימה להגדרות הקלאסיות של 'שיחה להורים' ו'שיחה לנוער'. מייד נשלח להם מכתב אישי של הרב ומכתב של צח"י. במוצ"ש היה להם מפגש עם הרב ושיחה ודיון פנימי עם מנחה אחר, אשר תיאר עמדות מראש עם הרב. קשה לתאר את הביקורת המוצדקת שלהם על היישוב, עת הם נשכחו בהתחלה, ואת ההערכה הרבה שהם ביטאו עת התייחסו לצרכיהם. כעבור כמה חודשים סיפר לי הרב שהמפגש שלו אתם במוצ"ש אחרי האסון פתח ערוצי תקשורת בינו לבין חלקם אשר נמשכים עד היום ומתבטאים במגוון סוגיות והתייעצויות.

ב. ביישוב אחר, אירע אירוע קשה שבו דרס אחד התושבים הוותיקים ילד בן היישוב ששיחק בכביש. צוות צח"י פעל במהירות, דאג לליווי למשפחת הילד, ודאג לכנס את חבריו לשיחה. כעבור זמן קצר הגיע מביה"ח ידיעה שמצב הילד קשה ביותר. בשלב זה דאגו הרב וצח"י להוציא הודעה שקולה לכלל התושבים ולכנס את שאר שכבות הגיל של הילדים ועוד. בשיחת התייעצות טלפונית שאלתי שאלה פשוטה: מי דואג לתת תמיכה למשפחתו של הנהג, בן היישוב העצור במסעדה, שבני משפחתו הפכו בשניות ממשפחה מוערכת למשפחתו של הנהג הדורס? הרב ניגש מייד לבית המשפחה וגילה את כולם מכונסים מאחורי תריסים סגורים. איש לא טרח לדרוש לשלום. קשה לתאר את משמעות הביקור של הרב במשפחה, את תפקידו בחיזוק רוחם בימים הראשונים עת חיפשו עו"ד וכו', ואת הקשר שנותר אתם לאורך זמן אף לאחר שהאב זָפָה. דוגמאות אלו לא באו ללמד על עצמן, אלא להדגים את החשיבות העקרונית של התייעצות הרב עם אחרים הרואים עוד צדדים בסיפור.

לצער, באחת ההשתלמויות לצוותי צח"י אמר לי הרב המקומי שהקמה של צח"י ותרגולו יוצרת 'עין הרע'. לטענתו, אם חלילה ייקלע היישוב למצב חירום, הם בטוח ידעו מה לעשות, וחבל להלחיץ את כולם על ידי הקמה של צח"י כעת. לשאלתי מדוע הוא מסכים שיהיה ביישוב צוות כוננות צבאי ומדוע יש ברכבו מטף כיבוי אש, לא זכיתי לתשובה. הניסיון מלמד, שהידיעה שיש צוות מיומן שבע"ה מתאמן לשווא, אך במידת הצורך ידע כיצד לסייע לנו, רק מוסיפה חוסן לקהילה.⁹

6. **מיפוי מתמשך:** הניסיון מלמד שבמצב חירום עסוקים הרב ומנהיגות היישוב בכיבוי מתמשך של שרפות. שאלות זורמות והרב רץ לתת מענה. אם חלילה מדובר על בן קהילה שנהרג, המשימות המוטלות על הרב הן אין-סופיות: שאלות הלכתיות לגבי הלוויה וקבורה, שיחה לתושבים ועוד מעסיקות אותו סביב השעון. לעתים הקובע את סדר יומו של הרב הוא הפניות המגיעות אליו, ואין חשיבה שיטתית בדבר תחומי עשייה חיוניים שנשכחו. ראוי לפנות זמן לעתים קרובות לשם חשיבה על המתרחש ועל תפקידיו של הרב והמנהיגות הקהילתית בעת הזו. נוכחות של אדם שאינו בן הקהילה (אפילו בטלפון) יכולה להועיל בישיבות אלו, בהיותו פחות נסער רגשית מהמצב המקומי.¹⁰

7. **העצמת מנהיגות:** התפקיד המרכזי של אורחים המעבירים שיחות ושיעורים הוא להעצים את המנהיגות המקומית ולא לעקוף אותה. ההורים הם המנהיגות המשפחתית והמנהל והמורים הם המנהיגות הבית-ספרית. מציאות שבה עוקפים את ההורים/המורים ומביאים מרצים או אנשי מקצוע שישוחחו ישירות עם הילדים אינה רצויה. היא משדרת למבוגרים ולנוער שהמנהיגות אינה מסוגלת לתת מענה. היא מקרינה שהמורים/ההורים חלשים ושאינן מנוס אלא להישען רק על גורמי חוץ. על כן, עיקר התמיכה וההכוונה צריכות להינתן להורים ולמורים, בכדי להעצים את יכולתם לתת מענה מבריא לילדיהם. כשזה נעשה, ניתן לתגבר גם על ידי שיחה ישירה שתינתן לילדים/לנוער על ידי אורח. לכן עדיף להביא מרצה לחדר המורים בכדי לסייע להם לתכנן את עבודתם החינוכית, ולא לשחרר אותם ורק להביא לתלמידים מרצים מבחוץ. כן נכונה גישה זו ברמת הקהילה. עדיף להביא מישהו שסייע להורים לעשות את תפקידם מול ילדיהם, מאשר לעקפם ולהטיל את העבודה עם הילדים רק על גורמי חוץ. כאמור, אם רוב הקשר ותיווך המציאות ייעשו על ידי המנהיגות המקומית, יכולה לצמוח ברכה גם משילוב עדין של מרצים אורחים.

8. **על דעת המקום:** לעתים הפנייה לרב 'אורח' לבוא ולשוחח עם הורי הקהילה מגיעה מרכזת הקהילה, יו"ר צח"י וכו'. חובה על הרב האורח המוזמן לקהילה לוודא שהפנייה היא על דעת המרא דאתרא. אין להסתפק בהצהרות כלליות של הפונה ש"כל הפעילות לחיזוק הקהילה

9. צ"ח בב"י"ס הוא דבר שמשרד החינוך מחייב. צח"י יישובי הוא גוף הזוכה להכרה והכוונה על ידי משרד הרווחה. על פי רוב ההכשרה המקצועית של צח"י זוכה לסיוע תקציבי של המדינה.

10. ביום של אסון או במצב חירום חריף, יתכן וצח"י יבחר להתכנס לישיבה קצרה עם הרב בתדירות של פעם בשעתיים לשם הערכת מצב עדכנית. הניסיון מלמד שכל ישיבה כזו, עת צוות החירום מתכנס מתוך עיסוקי השונים נותן מבט מחדש על צרכי קהילה מתחדשים, ומסייע למקד את הפעילות באופן שתתן מענה מרבי לצרכים הרוחניים והרגשיים של הקהילה. על פי רוב, למחרת אסון יורדת הישיבות עם הרב לשם הערכת מצב קהילתית לקצב של פעם ביום, וכעבור כמה ימים להרבה פחות מזה.

מתואמות עם הרב", אלא יש לוודא שהזמנתך ונושא שיחתך הם על דעתו. לאחר מכן רצוי לוודא זאת אתו ישירות, לשמוע ממנו היכן הקהילה נמצאת ומה הן ציפיותיו ממך.

ג. דגשי תוכן

אין כוונתנו לפרוס כעת משנה רוחנית רחבה. הדברים ארוכים, וכל רב מדבר מתוך תורתו ואמונותיו. ברם, ישנן כמה נקודות החוזרות על עצמן לעתים קרובות והן ראויות להדגשה. חלק מהדברים ממוקדים ברב של הקהילה, וחלק מיועדים לרבני קהילות אחרים המוזמנים למקום בכדי 'לחזק', דבר הקורה לעתים קרובות עת עושים ערב לימוד כללי וכדומה.

1. דיבור על הנושא: פעמים מתקיימת התכנסות תורנית של הציבור בצל מצב חירום. בכינוס מדבר המרא דאתרא, ולעתים רב אורח. אין דבר המתסכל יותר את הציבור מאשר שיחה תורנית העוסקת בכל חוץ מהאתגר הניצב בפניהם. לא פעם שומעים את תסכול הציבור בעקבות שיחה של רב שנתן שיעור יפה בנושא שלא לשמו הציבור התכנס. לעתים קרובות מתארח רב לשבת שלמה תוך מאמץ אישי גדול. הוא מסתפק במשפט כללי של 'חיזוק' בפתח שיחתו הראשונה ומשלב זה שאר שיחותיו ושיעוריו מנותקים לחלוטין ממצב החירום שאנו מתמודדת הקהילה. יתכן אמנם שיש תועלת ו'חיזוק' מעצם שהותו במקום, ואולי רוצים לשמוע שיעורים רגילים, מפני שינמאסי כבר לשמוע על החירום. אך בדרך כלל אין המצב כן, ורוצים לשמוע התייחסות תורנית ישירה למצב. על כן חובה לוודא מראש מה הן הציפיות מביקורך¹¹.

2. שיחות רקע: כדאי לקיים שיחות רקע עם נציגי הציבור, בכדי להבין בדיוק את צרכיו. כל קהילה ואופיה וכל קהילה וצרכיה. בגוש קטיף, בשבועות של טירוף המערכות שקדמו לגירוש, היה צורך בעדכון יומי בכדי להבין מה קורה בקהילה. לעתים קרובות נושאים שהיה חיוני לדבר עליהם ומוקשים שהיה ראוי להיזהר מהם התחלפו בן לילה. אדגים זאת מעצמי. באחת השיחות להורים בבתי המלון (למגורשי גוש קטיף) דיברתי על הצורך לשלב באבל גם ביטויי חיים 'נורמליים'. הדגמתי את כוונתי בהצעה לציין ימי הולדת של ילדים החלים בשבועות אלו. המלצתי לקיים ארוחה חגיגית לכבוד יום ההולדת, ברכות לילד וכו'. די שאיבד את ביתו וקהילתו, מדוע ישכחו גם את יום הולדתו? בזכות האמון שהיה ביני ובין ההורים ממפגשים קודמים, הם לא זרקו אותי בו במקום, אלא רק פרצו בצחוק. ההורים הסבירו לי שאחד הקשיים העיקריים במלון אלו הארוחות הפשריות המוגשות פעמיים ביום כבר שבועות, ואת הכמיהה לאכול ארוחה ביתית פשוטה של גבינה וסלט. הדבר האחרון שהתאים להם לאחר שבועות במלון הייתה ארוחה בשרית חגיגית. אלמלא האמון בינינו, ההצעה השגויה הייתה עלולה

11. יש לי אין ספור דוגמאות לעניין. אסתפק בשתיים העשויות לחדד את הנקודה. סיפר לי רב שלמחרת אירועי עמונה הוא הוזמן לשיבה תיכונית להיות אורח שבת. רוב תלמידי השיבה היו בעמונה, חלקם נפצעו, חלקם נעצרו וכולם חזרו מזועזעים. שאלתי את האורח על מה הוא דיבר בשבת. לדבריו, הוא פתח ואמר לתלמידים שידוע לו שהיה שבוע קשה ושאר מרפא אלא לימוד תורה, ומייד אח"כ הוא נתן שיעור בעיון במסכת הנלמדת. לצערי, הסיפור אינו חריג. במקרה אחר הגיע רב אורח ליישוב שהוכה רבות על ידי טרור. האורח רצה להתייחס לאקטואליה, ולכן 'נטש' את דף המקורות שהכין ורוב הזמן מתח ביקורת חריפה ביותר על 'הממשלה הפושעת', 'הצבא המנוון' וכו'. מעבר למחלוקת ביחס לסגנונו, הייתה כאן טעות בזיהוי צורכי הקהילה. את הביקורת על הממשלה הם יכלו לבטא בעצמם בצורה יותר טובה. הם רצו דברי חיזוק שיסייעו להם להמשיך להתמודד ולמצוא כוחות במצב הנתון ולא רק ביקורת על גורמיו.

להיתפס כביטוי לחוסר הבנה מוחלט בדבר מצבם וקשייהם. סיפור זה אינו מלמד רק על צורכיהם של דרי המלוות. בכל קהילה יש דגשים ורגישויות שראוי לברר מראש. זאת ועוד, מכיוון שדברים משתנים במצבי חירום, גם מרא דאתרא המכיר היטב את קהילתו, יעשה בחכמה אם יתייעץ עם אנשי סודו בקהילה לפני הכנת שיחה רגישה. לעתים הם יעדכנו אותו בדבר משהו המסעיר את הקהילה ביממה האחרונה ואשר כדאי שיהיה מודע אליו לפני שיחתו.

3. **פנים אל פנים:** בגוש קטיף פעל מטה רבנים שעבר בבתים לשם שיחה אישית עם הורי המשפחה¹². השיחה אפשרה תמיכה, עידוד ולעתים מתן עצות. במצבי חירום מורכבים ראוי לרב לעשות כן - בקהילתו! להקדיש כמה ערבים לשם מעבר בין משפחות התושבים בקהילתו. לשבת עם בני הזוג, להקשיב להלכי הרוח, ובעדינות לומר את שלו. לכתחילה, כדאי לעבור בין כלל התושבים. אם הדבר אינו מעשי והוא יוכל לעבור רק בחלק מייצג של המשפחות, חשוב שידגיש בפני אלו שהוא בא אליהם, שאין בחירתו בהם נובעת מכך שלדעתו פוקד אותם משבר אישי, אלא מכך שרצונו ללמוד מהם על הלכי רוח אופייניים ביישוב. במצבי חירום קשים וחריגים ראוי שהרב יגייס רבנים או אנשי ציבור נוספים שיסייעו במעבר בין כלל בתי היישוב. אמנם יש חיסרון בזה שהרב אינו פוקד בעצמו את כלל הבתים, אך אם העניין אינו מתאפשר, הרי שבמצב חירום חריף עדיף ביקור של רב אחר מאשר אף אחד. זאת בפרט אם מקדישים זמן לשמוע מכל רב את רשמיו מכל המשפחות שבהן ביקר.

4. **ראשי פרקים לשיחה:** לעתים מתייעץ אתי רב לפני שיחתו בקהילה הנמצאת במשבר. לדבריו, הוא אינו נביא ואין ביכולתו להבטיח מתי 'המצב' ייגמר. לכן, הוא מתכוון להעביר שיעורים כלליים בפ"ש וכו', מבלי לעסוק בחירום. ברם המחשבה שלפיה יש רק שתי חלופות: או לנבא עתידות או להתעלם מהמציאות המורכבת, אינה נכונה. קיימת אפשרות שלישית והיא העיקרית:

לדבר ישירות וגלויות על המצב. זאת תוך הדגשת מגוון מסרים רוחניים, ביניהם:

- א. הבעת **הזדהות** עם הקושי והחרדה הטבעיים שחלק מהתושבים מרגישים. אין כאן כוונה להעצים את החרדות, אלא להסביר שהן הגיוניות ואינן מעידות שאנו על סף שבר.
- ב. ניסיון להציע **משמעות** לקושי ולהמשך מגורינו במקום (כגון באירוע טרור ביישוב).
- ג. חיזוק **האמונה** ביכולתנו, בע"ה, לגלות כוחות ולהצליח להתמודד עם האתגר המורכב.
- ד. **בזהירות ובענווה** להציע **פרשנות אמונית** לקשיים של אדם ולתפקידו בעת התמודדות אתם, כל רב לפי משנתו.

ה. ניסיון לחבר **למבט כללי** על הדור, קשייו ועתיד גאולתו.

- ו. לתת מקום רחב **לשאלות**. תחילה במעמד הקהל כולו, ואח"כ להודיע שתישאר במקום וכל הרוצה להתייעץ מוזמן.

5. **רגש ושכל:** האדם מורכב משכל ורגש. ממילא, התמודדות בריאה עם מצבי משבר וחירום מצריכה מתן ביטוי לשניהם. נוכח ציבור נסער לא ניתן לתת שיעור עיוני עם 'תשובות' מתוך המקורות, תוך התעלמות מוחלטת מהסערה הרגשית. מאידך, לא יתכן לקיים סדנאות ודיונים שבהם אנשים יעלו רגשות ותחושות מבלי לסייע להם להעמיק את חזונם האמוני, היונק מביור שכלי נוקב. על כן נדרש שילוב בריא בין מתן ביטוי רגשי לבין ההכוונה העיונית-רוחנית. לא חייבים לעסוק בשניהם יחדיו וייתכן להקדיש פעילות נפרדת לכל אחד מהם. לעתים כדאי

12. על כך ראה ביצ'הרי' כו עמ' 81-102.

לקיים קבוצת דיון המאפשרת ביטוי רגשי ולאחריו שיחה עם הרב (או רב אורח) שנועד לטפח נקודות מבט רוחניות. דווקא לאחר שניתנה הזדמנות מכוונת להביע תחושות ורגשות, יש יותר פניות להקשיב לאמירות רוחניות. למותר לציין שאין הכוונה לנהל בנפרד את העולם הרגשי והשכלי אלא להפך, לחבר ביניהם תוך שנותנים לכל אחד מהם את מקומו הראוי במארג האמוני הכולל, ואכמ"ל.

6. **ענוה:** בעת אסון כל אדם מגיב אחרת. מי שיצטרך להעביר שיחה/שיעור, אפילו לשני אנשים, יגלה במהירה שאמירה רוחנית הנותנת כוח לראשון, מעצבנת את השני ולהפך. כל שכן בקהל יותר גדול ומגוון. אמנם הבדלים בין אנשים קיימים גם בשיעורים בימים רגילים, אך אז אין רגישות גדולה, ואין ציפייה למצוא בשיחת הרב מזור לסערה העכשווית. אחת הדרכים להתמודד עם השונות בין השומעים (אחרי אסון) הוא להציג את הדברים מזווית אישית. הרב יאמר גלויות שלכל אחד צרכים שונים ונקודות מוצא רוחניות ייחודיות, ושהוא מבקש לשתף במחשבות ובאמונות המסייעות לו בימים מורכבים אלו. כשאמירה זו נאמרת בצורה כנה ואמיתית, היא מוסיפה לעוצמה של הנאמר ומקלה על השומע לנסות לקבל, אפילו אם נקודות המוצא שלו רחוקות משל הרב.

7. **אפיקי פעולה:** ראוי להציע בזהירות אפיקי פעולה שבהם הקהל יכול לתעל את כוחותיו. בין אם הכוונה לתפילה, דרון או מלחמה, קשה להישאר אדיש ורבים מחפשים דרכי עשייה. לעתים מדובר בתפקידים נקודתיים בעת סיוע למשפחה או הכוונת תנועה בהלוויה ולעתים מדובר בשותפות במאמץ לאומי יותר גדול.

8. **נוער:** הנאמר בסעיפים האחרונים קריטי לגבי נוער. לעתים הנוער סוער והכרחי לאפשר לו להשתתף בעשייה. בניית אנדרטה ארעית, הפצת מכתבי מידע בין התושבים, תליית שילוט מכוון ועוד יכולות לסייע לעומס המוטל על מנהיגי הציבור, אך בעיקר לסייע לנוער עצמו. במצבים אלו **כל עשייה היא עצמה מרכיב בהתמודדות**. שותפות הנוער בתפקידים הרבים ההולמים לכישוריו מסייעת לנוער למצוא משמעות בעת ההתמודדות עם המציאות הקשה. בשנות הטרור הקשות שנחתו על גוש קטיף, למדו היישובים שכדאי להקים צח"י של הנוער: צוות נוער שהיה אחראי להעביר מידע שיטתי לחבריו בפנימיות, לרכז את עבודת הנוער בסיוע לצורכי הישוב או המשפחה הנפגעת ועוד.

9. **קול הנוער:** יש למצוא איזון בין רצון היישוב ופרנסיו לבין רצון הנוער שאינו תמיד תואם לזה של הוריו. דוגמא לעניין היה ניתן למצוא ביישובי גוש קטיף. ביישובים מסוימים החליטה הנהגת היישוב על אופי של מאבק, ולעתים ההכרעות לא מצאו חן בעיני הנוער. רוב היישובים השכילו לאפשר לנוער ביטוי חלקי של תפיסתו, אף שלא תאם לזו של המבוגרים. אותו עניין עולה בתגובות של קהילה אחרי פיגוע. יתכן והקהילה רוצה להיפגש עם המח"ט לשיחה שקטה, ואילו הנוער רוצה להפגין נגדו. דו-שיח פורה של הרב ומנהיגות הקהילה עם נציגי הנוער ומתן ביטוי לרגשותיהם יכול לאפשר להם לבטא את עצמם בתוך גבולות גזרה מתואמים ולהקטין את המתח בינם לבין היישוב¹³.

13. כך ביישוב אחד הוצע שהם יחברו מכתב למח"ט, יחתימו עליו את כל הנוער ונציגיהם ישבו עם המח"ט לכמה דקות לפני המפגש שלו עם המזכירות. ביישוב אחר סוכם שהם יתלו שלטי מחאה מחוץ למשרד שבו תוכננה הישיבה אתו. גישה זו היא קצה קרחון של גישה רחבה ועקרונית בדבר הצורך בקיום דיאלוג עם נוער ומתן ביטוי גם לעמדותיו וצרכיו, ואכמ"ל.

סיום

1. קיים עוד סוג של אירועי 'חירום' קהילתיים, מלבד אלו הקשורים לחיינו הפיסיים. הכוונה למשבר חברתי שבו מתגלה באופן פתאומי מידע על אדם או על קבוצה בקהילה, אשר מזעזע רבים (גירושין של זוג מרכזי, גילוי בגידה, סטייה וכן אירועים הקשורים יותר לנוער כגון סמים, ונדלזים קשה וכו'). אף אירועים אלו מצריכים התייחסות כמו אל מצב חירום. צריכים לא רק לקטר עליהם או לחפש 'אשמים', אלא לנהל אותם. להפעיל חשיבה רחבה אם ואיך לפעול, להתייעץ, להסביר לקהילה (אם מדובר במידע קשה שהכול יודעים¹⁴) וכו'. זאת בצד תמיכה לבני משפחות הפוגעים והנפגעים ועוד. דברים אלו מצריכים מאמר עצמאי, אך חלק גדול מהעקרונות שהוזכרו לעיל נכונים גם כאן, כולל הרווח שניתן להפיק מעבודה משותפת של הרב עם ועדת חינוך או ועדת נוער. אף כאן ניתן להפיק רבות מהתייעצות של הרב עם איש מקצוע כחלק משלבי היערכותו לקראת 'ניהולי המשבר'.
2. מאמר זה התמקד לכאורה במצבי חירום, ולא היא. העמקת יכולתנו לנתח היכן הקהילה 'נמצאת' וחיזוק יכולתנו לתת מענה הולם לצרכים משתנים, מהווים כלי יומיומי. הרחבת המודעות לדרכים שבהן ניתן לעשות כן, עשויה לסייע בהעצמת מעמד הרב והשפעת תורתו על הקהילה בימי חול שגרתיים.
3. כל הנכתב לעיל נכתב בראשי פרקים ולעתים בהכללות. ראוי לרב להשתלם בסוגיות שונות שהועלו כאן וללמדן בצורה מסודרת וממוקדת.

יזכנו הקב"ה ונדע רק התמודדויות של שגרה.

14. אחת מההתלבטויות העולות לחדשות לבקרים, נוגעת למצב שבו מתרחש אירוע רגיש, ורק הרב וקומץ אנשים יודעים עליו. הנטייה היא להסתיר, ואחת מהשאלות היא אם להודיע לציבור וכיצד. כל מקרה שונה ואין בזה מסמרות, אך כללית ניתן לומר שפעמים רבות ברור שהעניין ייוודע, ועדיף שהמידע הראשוני יימסר בצורה שקולה ואחראית על ידי מנהיגות הקהילה ולא בעזרת שמועות.